

ביאורי הגר"א על אגדות דרבה בר בר חנה

מאמר א'

אמר רבה אשתעו לי נחותי ימא האי גלא דמטבע לספינה מיתחזי
כי צוציתא דנורא חיוורתא ברישא ומחינן ליה באלוותא דחקיק
עליה אהיה אשר אהיה יה ה' צבאות אמן אמן סלה ונייח

מדה במדה כמדתו, וקמסדר כל מדות
רעות ותשלומיהן של כל אחד ואחד,
ויאמר ויעמד וכו' [רוח סערה ותרומם
גליו] (שם פסוק כה), וכן מסדר כאן רבה
בר בר חנה.

אשתעו לי נחותי ימא: הם
המתבוננים בתהפוכות עולם הזה כנ"ל.

האי גלא דמטבע לספינתא: ידוע
הגוף נקרא ספינה וכל הצרות שעוברין
עליו נקראים גלים, כמ"ש כל משברין
וגליך עלי עברו (תהלים מב, ח), והמה
באים ממלאך המות הממית לאדם.
ונקרא דמטבע לספינתא כמ"ש בפי'
על יונה (ביאור הגר"א א, ג), והוא היצר
הרע המסית לאדם בתחלה, כמ"ש (ב"ב
טז, א) הוא יצה"ר הוא מלאך המות, יורד
ומסית עולה ומקטרג יורד ונוטל נשמה.

אמר רבה וכו': נראה לפרש דכל
אלו המעשים שסיפר סדרן על פסוק
תהלים ק"ז, יורדי הים באניות וכו' (שם
פסוק כג) המה ראו מעשי ה' (שם פסוק
כד), כי כבר ביארנו בביאורנו על יונה
(ביאור הגר"א א, ג) כי העולם הזה נקרא
ים, והגוף נקרא אניה, ועל ידה הנשמה
יורדת בים העולם הזה (עיין זוהר ח"ב
קצט, א), ואותן שכל מעשיהם תמיד
בעסקי עולם הזה נקראים יורדי הים,
מפני שמתבוננים בתהפוכות עולם הזה.
וקראן עושי מלאכה במים רבים (שם
פסוק כג) על שם שהן של צער נקראו
רבים כמ"ש בביאורי המגילות (אסתר א,
ד וכן הוא בשמות רבה פ"א לד וביקרא רבה פי"ט
ה). המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו
במצולה (שם פסוק כד), שרואים תמיד
האיך זן כל אחד ואחד לפי מעשיו

א. א"ה: כיון שהשליש הראשון משיעורי רבינו נאמרו על סדר ביאורי הגר"א, וביאור זה אינו
מצוי כל כך, ראינו לנכון להציג את הביאור הרהוט בראש הספר. כללנו גם את ביאור הגר"א
על מאמר ט"ו על אף שרבינו לא הביאו בשיעורים על מאמר זה.

אהיה עמם בשעבוד זה ואהיה עמהם בשעבוד מלכיות (ברכות ט, ב). ועל השני לגאלנו מן הגלות, יש לנו משכון שנאמר (שמות יז, טז) כי יד על כס יה, ואמרו רז"ל (תנחומא תצא יא) שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שיגאלנו.

וענין השם כמ"ש רז"ל (עירובין יח, ב) וא"ר אלעזר בר יעקב מיום שחרב בהמ"ק די לעולמו שישתמש בשתי אותיות, שנאמר (תהלים קנ, ו) כל הנשמה תהלל יה, וענין כסאו ג"כ ידוע כי גדולת הקב"ה ומלכותו עם ישראל הוא, וכשישראל הן בשפלות ובגלות אין מלכותו שלימה, ולכן בים אמרו ה' ימלוך לעולם ועד (שמות טו, יח), כי אין מלך בלא צבא ואין נקרא ה' צבאות עד שיגאל את צבאו וימלוך עליהם, כמ"ש (ישעיהו מז, ד) גואלנו ה' צבאות כו', שאמר (ירמיהו ג, לד) גואלם חזק ה' צבאות שמו, וכן (ישעיה כד, כג) כי ה' צבאות מלך, וזהו אומרו **ומחינן ליה באלוותא דחקיק עליה אהיה אשר אהיה ה' צבאות.**

ובאיזה זכות אנחנו מצפיין כל זאת מפני שכל התעוררות צריך להיות מלמטה, ואמרו (סוטה מט, א) אמר רשב"ג מיום שחרב בהמ"ק אין לך יום ויום שקללתו מרובה מחבירו ועל מה עלמא קיים אקדושא דסדרא ואמן יהא שמיה רבא, וכן מצלת אותנו לעולם הבא, כמ"ש בפרק כל כתבי (שבת קיט, ב)

דמתחזי כצוציתא דנורא: כמעשה דרב עמרם חסידא בפרק עשרה יוחסין (קדושין פא, א), אשבעיה ליצריה דינפק מיניה נפק מיניה כעמודא דנורא.

חיוורתא ברישא: כי בתחלה כשמסית מראה לו חמשים סימני טהרה שמותר, כמ"ש (משלי ה, ג-ד) כי נופת תטופנה שפתי זרה וגו' ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות, שהוא חרבא דמלאך המות וטיפות מרה תלוין בה (ע"ז כ, א), ורגליה יורדות מות (משלי ה, ה).

וכל זה גורם לנו שעבוד מלכיות והצרות, כמאמר רבי אלכסנדר בטר צלותיה (ברכות יז, א), רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות, פי' כי לולא שעבוד מלכיות לא היו מניחין השאור להחמיץ, כמ"ש (שמות יב, לט) ויאפו את הבצק מצות כי גורשו ממצרים, ולכן אפו מצה. ובגלות חזרו שתי אלו, שאור שבעיסה כמ"ש בהושע (ז, ד) מלוש בצק על חמצתו, וגם שעבוד מלכיות.

ויש לנו על זה שתי הבטחות. אחת שאף בגלות יציל אותנו מכל צרה, כמ"ש (ויקרא כו, מד) ואף גם זאת בארץ אויביהם לא מאסתים וגו', וכן עמו אנכי בצרה (תהלים צא, טו), והשנית שהבטיח לנו לגאלינו מן הגלות, הבטיח לנו במצרים אהיה אשר אהיה (שמות ג, יד),

ביאורי הגר"א על אגדות דרבה בר בר חנה _____ טו

אמר ר"ל כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר (ישעיהו כו, ב) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תיקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן, ואמרו (תנחומא צו ט, א) כל העונה אמן בעולם הזה זוכה ועונה לעולם הבא, שנאמר (תהלים מא, יד) אמן ואמן, וזהו שומר אמונים פירוש שני אמונים, וזהו אומרו כאן **אמן אמן סלה ונייח.**

מאמר ב'

אמר רבה אשתעו לי נחותי ימא בין גלא לגלא תלת מאה פרסי ורומא דגלא תלת מאה פרסי זימנא חדא הוה אזלינן באורחא ודלינן גלא עד דחזינן בי מרבעתיה דכוכבא זוטא והויא לי כמבזר ארבעין גריוי בזרא דחרדלא ואי דלינן טפי הוה מקלינן מהבליה ורמי לה גלא קלא לחברתה חבירתי שבקת מידי בעלמא דלא שטפתיה דניתי אנא ונאבדיה א"ל פוק חזי גבורתא דמריך מלא חוטא חלא ולא עברי שנאמר (ירמיהו ה, כב) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חוק עולם ולא יעברנהו

וזהו אומרו בין גלא לגלא תלת מאה פרסי: כלומר משיתחיל ממשלת האחד עד תחלת ממשלת הגל השני.

ורומא דגלא תלת מאה פרסי: כנ"ל, כמ"ש (עובדיה א, ג) מרום שבתו אומר וכו'.

זמנא חדא הוה אזלינן באורחא ודלינן גלא כו': פירוש, ענין התרוממות הגלים והצרות באים מגאווה שמתחילה היצר מגביה את לב האדם ואח"כ שוברו כמ"ש (משלי טז, יח) לפני שבר גאון. והענין הוא, כשמתחיל האדם לילך בדרך הטוב והמסילה העולה בית אל, אז יתרומם ויתגאה לבו מיד.

ואמרו בזוהר (ח"ג פח, א) על פסוק (משלי ד, יח-יט) וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום ודרך רשעים

בין גלא לגלא תלת מאה פרסא: דע כי כל הגלים הם צרות המתרגשות לבוא בעולם כמו כל משברין וגליך עלי עברו (תהלים מב, ח), והם שלוחי השטן, וראשיהם הם י"ב נשיאים, כל אחד מושל חודש אחד (זוהר ג קמח, ב. רעיא מהימנא תצא רפב, א), ובכל יום ויום הולך ומתגבר תמיד שאין לך כל יום ויום שאין קללתו מרובה מחבירו (סוטה מט, א), וכמ"ש בעובדיה (א, ג-ד), זדון לבך השיאך אם תגביה כנשר כו', ושיעור הילוכו הוא שלוש מאות פרסה, בכל יום עשרה פרסאות (פסחים צד, א), ובחודש שהן שלשים יום גומר מהלכו תלת מאה פרסה, כי הילוכו אינו אלא כפי הילוך בני אדם בעוונותיהם, כך הם מתגברים ומתרוממים בעו"ה למעלה.

זורעי על מים. ונראה שתורה נמשלה למים מפני שמטהרת את האדם כמים כמו שאמרו (ברכות טו, ב - טז, א), ואמר רב חמא (בר חמא בר) [ברבי] חנינא למה נסמכו אהלים לנחלים דכתיב (במדבר כד, ו) כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ה', לומר לך מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות ולפעמים עולה בדעתו של אדם תיכף כשמתחיל האדם ללמוד הוא נטהר, והיצה"ר כבר נפרד ממנו, לכך נאמר על כל מים, כמו שמים אינן מטהרין אלא בארבעים סאה, מים שכל גופו עולה בהם (פסחים קט, א), כך בתורה עד שכל גופו יוכתש, כאמרם (תנחומא בראשית ז) משל לחרדל, מה חרדל מר ואינו יכול לאכול אלא ע"י כתישה כן התורה מתשת כחו של אדם, כמו שאמרו רז"ל (סנהדרין כו, ב) למה נקרא שמה תושיה שמתשת כחו של אדם, וכן דרשו (מנחות גג, ב) על שמן זית זך כתיב.

וזהו אמרם **כמבזר ארבעין גריוי ביזרא דחרדלא**: חרדל רמזו על כתישת מרירת היצר בעול התורה, וחובל שמן של היצר מפני עול התורה, וארבעים גריוי הוא שיעור של מי טהרה, והתורה נמשלה למים (תענית ז, א).

ואי דלינן טפי הוי מקלינן מהבליה: כי סופו ומדריגה העליונה של הגאווה היא מדת הכעס, ואמרו (פסחים טו, ב) כל הכועס שכינה מסתלקת ממנו, ואמרו

באפילה לא ידעו במה יכשלו, מה שהזכיר אצל רשעים דרך ואצל צדיקים ארח, מפני שדרך רשעים כבושה, ליסטים כמותם כבושה, לא כן ארח צדיקים, אי אפשר להשיג דרך החיים ברגע אחד, אלא כאור נגה הולך ואור עד נכון היום.

וזהו אמרו **זימנא חדא**: נחותי ימא סיפרו לו, שכל ימיהם היו בים ומצולות עולם הזה, פעם אחת התחיל לילך בדרך הטוב, והגביהו אותו שלוחי השטן בגאות לבבו.

עד דחזינן מרבעתא דכוכבי זוטא: מפני שישראל נמשלו לכוכבים, כמ"ש (אסתר ו, יג) כי נפל תפול לפניו, דרש ר' יהודא ברבי אלעאי שתי נפילות אלו למה מלמד שאמרו לו אומה זו משולה לעפר ונמשלה לכוכבים, כשהן יורדין יורדין עד עפר וכשהן עולין עולין עד לרקיע (מגילה טז, א), וכ"ש הצדיקים שנאמר (דניאל יב, ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, ונדמה לנחות ימא הקטן שבנו גדול מאוד.

הוי כמבזר ארבעין גריוי בזרא דחרדלא: כמ"ש (ב"ק יז, א) א"ר יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב (ישעיה לב, כ) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור, כל העוסק בתורה וגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים וכו', ולכאורה בפשטא דקרא וכן בדרשא מלת כל הוא מיותר הל"ל

וכו', אבל הצדיקים אינם מניחים להתפתות מהיצר אפילו כחוט. ואמרו (שם) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום והקב"ה עוזרו, וזה אמרו פוק חזי גבורתיה דמריך.

שנאמר האותי לא תיראו נאום ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו: פירוש מדוע לא תיראו ממני, ואם תאמרו יצה"ר אינו מניח אותנו, והלא שמתי חול גבול לים, בצדיקים איננו שולט אפילו כחוט של בוכיא.

וספור של רבב"ח זה הוא על מדת הגאווה, סופו מדת הכעס, וסדר אותו על סדר הפסוקים, הספור הראשון על פסוק (תהלים קז, כה) ויאמר ויעמד רוח סערה, שהוא משבר ומטבע לספינה כמ"ש בפירוש יונה (א, ד), ויהי הסער והאניה חשבה להשבר כו' וע"ש, וספור השני על הפסוק (תהלים שם) ותרום גליו וכו'.

בתענית (ה, א) האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא דרתחת ביה, וזה אומרו ואי דלינן טפי במדת הגאווה, היינו נשרפין מאש הכעס.

ורמי ליה גלא קלא וכו' שבקת מידי דלא שטפת ניתי אנא ונאבדיה: פי', כשמתחיל הגל למשול, אמר ליה לגל שעבר, כלום הנחת לשום אדם שלא הפכתו לרע.

א"ל פוק חזי גבורתיה דמריך דאפילו כמלא חוטא דחלא לית דעבר: מפני שהצדיקים נמשלים לחול שעל שפת הים כמו שאמרו (ב"ב ז, ט) רבי יהודא נשיאה רמא דשורא אדרבנן, א"ל רשב"ל רבנן לא צריכי נטירותא דכתיב (תהלים קלט, יח) אספרם מחול ירבון, אלא אלו מעשיהן של צדיקים שאספרם מחול ירבון, וק"ו ומה חול שמועט מגין על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים על אחת כמה וכמה. ואמרו (סוכה נב, א) א"ר אסי יצה"ר בתחלה דומה לחוט של בוכיא

מאמר ג'

אמר רבה לדידי חזי לי הורמין בר לילית כי קא רהיט אקופיא דשורא דמחוזא ורהיט פרשא כי רכיב חיותא מתתאיה ולא יכיל ליה זמנא חדא הוה מסרגאן ליה תרתי כודנייתי וקיימן אתרי גישרי דרוגנג ושואר מהאי להאי ומהאי להאי ונקיט תרי מזגי דחמרא בידיה ומוריק מהאי להאי ומהאי להאי ולא נטפא ניטופתא לארעא ואותו היום יעלו שמים ירדו תהומות הוה עד דשמעו בני מלכותא וקטלוהו.

ח"א כה, ב) שהן מסטרא דערב רב מבני לילית האומרים נעשה לנו שם, בנינון בי כנישתא וכו' ואלו המה כולו של הורמיז, אף מפלגא ולעילא דאהורמיז, וזהו הורמיז בר ליליתא.

דהוה קא רהיט אקופא דשורא דמחוזא: על דרך שאמרו (ר"ה יז, א), ועליהם אמרה חנה ה' (ממית ומחיה) [יחתו מריביו] (ש"א ב, י), א"ר יצחק בר אבין ופניהם דומין לשולי קדירה, ואמר רבא ואינון משפירי שפירי בני מחוזא ומקריין בני גיהנם. פי' שפירי, כל מעשיהן אינן אלא להתנאות בהן וקורדום לחפור בהם, ואמרו (ב"ב ת, ב עה"פ שה"ש ת, י) אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח, וזהו אומרו דרהיט אקופא דשורא דמחוזא, ר"ל בני ת"ח של מחוזא בני גיהנם העוסקים בתורה להתנאות בהם.

לדידי חזי לי הורמיז בר ליליתא: ענינו שנאמר (שמות כו, לג) והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין קדש הקדשים, ואמרו בזוהר (ח"א לב, ב), שהוא חצר הכבוד שהוא מבדיל בין כלי הקול שהוא קודש קדשים מיוחד לתורה ולתפילה ובין כלי המאכל שהמה ג"כ קודש, כמאמר הלל (ויק"ר לד, ג) בואו ונגמל חסד להדא עלובתא, ולכך אמר ההוא מינא (סנהדרין לט, א) מפלגא ולתתאי דאהורמיז, נראה שר"ל מפלגא ולעילא מודה שהוא מיוחד להקב"ה, אבל מפלגא ולתתא דאהורמיז, כמ"ש בזכריה (ז, ו) וכי תאכלו וכי תשתו כו' אמר ליה אי אפשר דאם כן לא שביק ליה לאעבוריה מיכלי ומשתי, והנה האכילה והשתיה מונחין מפלגא ולמטה, אלא שמע מינה שגם הוא קודש, אבל יש בני אדם שגם תורתם ומעשיהם אינן אלא להתפאר, ואמרו בזוהר (עי')

וזה ענין בנות לוט כמש"כ בזוהר (זוהר מדרש הנעלם ח"א קט, ב), ונבאר לקמן שאמרו (בראשית יט, לא) ואיש אין בארץ לבוא עלינו וכו'.

ועקרו של הורמין על שתי מדות הללו שהן מפלגא ולמטה באדם, ומפלגא לעילא יש רוח גבוה שהוא תאות הכבוד, כמו שפי' הרמב"ם (פיהמ"ש אבות פ"ה מ"ט) על עין רעה הוא הקנאה, ונפש רחבה הוא התאוה, ורוח גבוה הוא הכבוד.

וכל ענינו של הורמין רק על נפש ורוח הבהמית של האדם, כמ"ש במדרש (ע"י זוהר חדש רות לא, א ותיקוני זוהר עה, ב) על כליון וערפה, ששניהם עתידין למחות מן העולם, כמ"ש (מיכה א, ד) כדונג מפני האש, ועומדים על ים העולם הזה כמו גשר, וזה אמרו אגשרא דדונג.

ושוור מהאי גיסא להאי גיסא ומהאי גיסא להאי גיסא: פי' קופץ ומשנה מדתו מכבוד לתאוה ומתאוה לכבוד כמ"ש בביאורי על מגילה (א, ג) מה שאמרו ז"ל (מגילה יב, א), אתנווי אתני בהדי הדדי אי מינן אפרכי מינייכו מלכי, ואי מינן מלכי וכו', שהן תאוה וכבוד, שרים הממלאים זהב להם למלאת תאותם, ומלכים מקום רגלם יכבדו.

ונקיט תרי מזגא דחמרא בידיה ומריק מהאי להאי ולא נטפא נטיפא לארעא: ענינו כמ"ש בזוהר (מדרש הנעלם

ורחיט פרשא כי רכיב חיותא מתותיה ולא יכיל ליה: שהצדיקים ות"ח נקראים רוכבים, כמ"ש בחלק (סנהדרין צו, א) את רגלים רצתה ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב, ה), ומה בשביל שכר ארבע פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי אתה תמיה, כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים על אחת כמה וכמה, ואמרו (עירובין נד, ב), תנא דבי רב ענן מאי דכתיב (שופטים ה, י) רוכבי אתונות צחורות, אלו ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ומבארין אותה כצהרים, ואמר (איוב לה, יא), מלפנו מבהמות ארץ, פי' שילמוד האדם מן הרשעים שדומין במעשיהם לבהמה, כמו שהם לומדים תמיד שלא לשם שמים בשקידה רבה, ככה תלמוד בלבב שלם לשם שמים, כי קשה לאדם מאוד ללמוד בחפץ וחשק לשם שמים, כמו שאמרו (ברכות כח, ב), יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, ואמר (שם) תדעו וכו' וזה אמרו ורהיט פרשא כו' ולא יכיל ליה, שהלומד לשמה קשה לו ללמוד כל כך בשקידה רבה כנ"ל.

זמנא חדא הוה מסרגן ליה תרתי כודנייתי וקיימין אתרי גשרי דדונג: כי היצר הרע וכל שלוחיו נקראים על פי מדותיו סריסים, כמו שאמרו בזוהר (ח"ב קח, ב) שסרס לויתן, את הזכר וכו', וכן מדותיו נקראין כודנייתא דלא מולדיין,

עד דשמעו בי מלכא: פי' [עד ששמעו ממעשיו הרעים בי] מלכותא דרקייע.

וקטלוהו: מפני שכל הימים מדת הדין מקטרגת ואין שומעין לה עד ההוא יומא, שלכן נקרא הקב"ה נושא עון (שמות לד, ז) שסובל אותו עד ההוא יומא.

וכל ענין סיפור המאמר הזה הוא על מדת התאווה והכבוד שעליו נאמר (תהלים קז, כו) יעלו שמים ירדו תהומות. שעוסק בתורה ומצות שיכבדו אותו ויעלה לשמים שיאו ואח"כ ירד תהומות במצולות התאווה ובארות חמרי היצר, והוא על סדר הכתוב (שם) יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג, אחר שאמר (שם פסוק כה) ותרומם גליו, מדת הגאווה, אחר כך בא אל הכבוד והתאווה.

ח"א קט, ב) על שתי בנות לוט שאמרו לכה נשקה את אבינו יין כו' (בראשית יט, לב), שהן ב' כחות והן התאווה והמתעורר, שהן מסייעין זו לזו, התאווה באה מן המתעורר, והמתעורר לבדו בלא תאווה לשוא יעורר, ולא נטפא נטיפא לארעא, שלא עשו אחת מעשה שלא מדעת חברתה, וזה אמרו תרי מזגא דחמרא, ואמר נטיפא לארעא, פי' שלא נתן לו ה' לב לדעת שסופו לעפר.

וההוא יומא יעלו שמים ירדו תהומות: פי' יום הידוע, שהנפש ורוח השכליים יעלו למעלה השמים, ונפש ורוח הבהמית ירדו תהומות, כמ"ש (קהלת ג, כא) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת כו' ואעפ"כ לא חזר ממעשיו הרעים.

מאמר ד'

אמר רבה לדידי חזי לי אורזילא בר יומיה דהוה כהר תבור והר תבור כמה הוי ארבע פרסי ומשאכא דצואריה תלתא פרסי ובי מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא רמא כופתא וסכר ליה לירדנא

וכל הברייתות, ואח"כ עוסק בשמוש ת"ח להסביר קראי בפלפול חברים.

ועל המשנה סדר הלימוד, ולומד בתחילה לידע האיך לפלפל ואינו יודע משנה אחת כצורתה אמר רז"ל (סנהדרין קו, א), חמרא אזיל למבעי ליה קרני, לידע האיך לנגח בקרני הברזל מחמת קנאה, אודני דהוי ליה גזיזי מיניה, גם מקצת תורה ששמע בנערותו אבד גם כן.

וזה אמרו האי אורזילא בר יומא: הוא הראם שעליו נאמר (דברים לג, ז) קרני ראם קרניו, בר יומא, פי', ביום הראשון שהתחיל ללמוד הוא צועק ומפרסם כמו הגדולים אשר בארץ.

דהוי כהר תבור: שרוצה להגדיל עצמו כהר תבור, וכמו שאמרו (מגילה כט, א), עתידין בתי כנסיות כו' שנאמר (ירמיה מו, יח) כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא וכו', פי' רש"י (שם ד"ה ככרמל) למדנו שעבר כרמל ותבור את הים לתת עליהם התורה, דרש בר קפרא (מגילה שם) מאי דכתיב (תהלים סח, ז) למה

אורזילא בר יומיה: כמ"ש רז"ל (סנהדרין קו, א) חמרא אזיל למבעי קרני אודני דהוה ליה גזיזי מיניה, ועניינו כי אמרו (שבת סג, א) לגמור אינש והדר לסבור, שנאמר (משלי ה, טו) שתה מים מבורך [שהם מים מכוונסים שמכניסים אותם ממקום אחר וכן ישמע מאחרים וילמוד] ואח"כ מבארך (ע"ז יט, א).

ונראה שזהו שכתוב (דברים לג, ז) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, כי נאמר (משלי יד, ד) ורב תבואות בכח שור, כמו שאמרו (ע"ז ה, ב) תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם את עצמו כשור לעול וכחמור למשא, שור לעול לישא מה ששמע מרבו, וזהו בכור שורו הדר לו, הדר הוא לגמור מרבו כשור לעול, ואח"כ וקרני ראם קרניו במשא ומתן של פלפול, כמו שאמרו (ברכות סג, א) בעלי קרניים, שמנגחים בתורה, וכן בעלי תריסין (ברכות כז, ב, בכורות לו, א), הכל משל על הפלפול, והוא הדרה והוא זיוה של התורה, שממלא כריסו בתחילה מקרא משנה גמרא בבלי ירושלמי תוספתא מכילתא ספרא וספרי

שמע מינה האי עיבא תלתא פרסי מדלי,
ורוצה לומר שנדמה לו כאלו כבר עלה
לתכלית הגדולה.

וכי מרבעתא דרישא פרסא ופלגא:

שמניח ראשו בין הגדולים אף שיהיו
גדולים כמשה רבינו ע"ה, שהיה חנייתו
לפני המשכן באמצע מחנה ישראל
(ברייטא דמלאכת המשכן פי"ג), ומחנה ישראל
היה שלש פרסה (סנהדרין ה. ב), נמצא
מסוף מחנה ישראל עד האמצע, פרסא
ופלגא, והאי אורזילא הוא מערב רב,
ועומד חוץ למחנה ישראל, אמנם מניח
ראשו במקום גדולים.

רמא כופתא וסכר לירדנא: פי' כאשר

הוא רואה שאינו יכול לנצח את תלמיד
חכם אז הוא מבאיש ריחם, כי כן דרכי
הקנאה כשאינו יכול להגביה את עצמו
אז הוא מבאיש ומטנף את חברו, ואמרו
(קידושין ע. ב) כל הפוסל וכו', וזה כוונת
איוב (כ. ז), כגללו לנצח יאבד, כמו
שחשב הוא על תלמידי חכמים כן יאבד
בעצמו, וזהו רמא כופתא וסכר לירדנא,
כי התלמיד חכם נקרא ירדן.

וכל ענין המאמר הזה על קנאה,
שהיא אחת משלש מדות של בלעם
הרשע שהוא עין רעה (אבות פ"ה מי"ט),
וסדרן כמו שחשב כאן, מתחילה
יתרומם נפש האדם על זולתו בזדון
לבו וגאותו, ואח"כ יתאוה לתאוה וכבוד,
ואח"כ יקנא לכל אדם, וכן סדר דוד
המלך ע"ה במזמור ק"ז (פסוק כו), נפשם

תרצדון הרים גבנונים, יצתה בת קול
ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני
כלכם בעלי מומין אתם אצל סיני וכו'
אמר רב אשי שמע מינה האי מאן דיהיר
בעל מום הוא.

והר תבור כמה הוי ארבעין פרסה:

שמראה בעצמו שאין חסר מן הקדושה
כלום, כמו שאמרו (סוטה כב. ב) ז' פרושין
הן וכו' פרוש מה חובתי ואעשנה, מה
חובתי תו ואעשנה, ואמרו המקובלים
כי מיום הרביעי עד השבת צריך להכין
את עצמו לקדושה בכל רגע, ושבת
קודש הוא עיקר הקדושה [והן ד' ימים],
וכן אמרו חז"ל (אבות פ"ה מכ"א) בן שלשים
לכת, כמו שנאמר (משלי יד, ד) ורב תבואות
בכח שור, שיחזור תמיד מה ששמע
מרבותיו, ואח"כ (אבות שם) בן ארבעים
לבינה להבין ולפלפל, והם ג"כ ארבעה
ימים עד שבעים שאז הוא ראוי לשיבה,
כמו שאמרו חז"ל (יומא עח, א) זקן ויושב
בישיבה, וזה אורזילא בר יומא, ביום
אחד הוא הולך מהלך ארבעה ימים לפי
דעתו, וזה אמרו, הר תבור כמה הוי
ארבעין פרסה, שהוא מהלך ארבעה
ימים (פסחים צד. א).

ומשכיה דצואריה תלתא פרסה: כמו

שאמרו (סנהדרין ז. ב) רב כי הוה חזי
אמבואה דאזיל אבתריה אמר הכי (איוב
כ. ו-ז), אם יעלה לשמים שיאו וראשו
לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו
איו, ואמרו (בי"ב עה, ב) אמר רב פפא

לחול, אבל הרשעים מתוך שזוהמתן
מרובה נשארם שם, ואינם יכולים
לעלות מתוכה, וזה אמרו (איוב שם) כגללו
לנצח יאבד, ונשלם לו מדה במדה,
שהיה רמא כופתא ומבאיש ריח תלמידי
חכמים, ועליהם אמר דוד (תהלים קז, כו)
נפשם ברעה שלהם תתמוגג שם בנהר
דינור, והגאווה ותאוה וכבוד חשב
בפסוקים הקודמים (שם) יעלו שמים
וכו' כנ"ל.

ברעה תתמוגג, ברעה, כוונתו בקנאת
איש מרעהו, וכן אמר (תהלים לד, כב)
תמותת רשע רעה, והוא קנאתו, ושונאי
צדיק יאשמו, כי רקב עצמות קנאה
(משלי יד, ל).

או רוצה לומר **ורמא כופתא**: כי נהר
דינור שם מטבילין הנשמות לעלות אל
ארץ החיים ארעא קדישא (זוהר ח"א רא,
א), והוא נגד הירדן המפסיק בין א"י

מאמר ה'

ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזיא לי ההיא אקרוקתא דהווא כי
אקרא דהגרוניא ואקרא דהגרוניא כמה היא שתין בתי אתא תנינא
בלעה אתא פושקנצא ובלעה לתנינא וסליק יתיב באילנא תא חזי
כמה נפיש חיליה דאילנא אמר רב פפא בר שמואל אי לא הוא
התם לא הימני

אתא תנינא ובלעה: על דרך שכתוב
(ישעיה כז, א), ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו
הקשה והגדולה והחזקה על לוינתן נחש
בריח ועל לוינתן נחש עקלתון והרג את
התנין אשר בים. והענין כמו שאמרו
בזוהר (ע"י זוהר ח"ב לה, א), כי שני תנינים
הן, אחד משלו על עפר ונקרא נחש,
כמר שנאמר (ישעיה סה, כה) ונחש עפר
לחמו, והשני בים ונקרא תנין, כמ"ש
(ישעיה כז, א) את התנין אשר בים, מפני
שהם שני יצרין, האחד בא משוט בארץ
ומהתהלך סביב עמי הארצות שהילוכן
בארץ, ולכן נקרא עם הארץ, זה היצר
נקרא נחש (זוהר ח"א לה, ב), והשני נקרא
תנין השוחה בים סביב התלמידי חכמים
שהילוכן בים התלמוד ובמעייני החכמה,
לבטלן מעסק התורה, כמו שדרשו
בזוהר (ח"ג קס, א) על פ' ויעלו בנגב
(במדבר יג, כב).

ואמרו רז"ל (ב"ב עד, ב), לוינתן נחש
בריח ולוינתן נחש עקלתון הם זכר

ההיא אקרוקתא: אמרו רז"ל במדרש
שמות רבה (כע"ז בזהר ח"ב ל, א), למה
לקר המצריים בצפרדעים בשביל
שבטלו את ישראל מלעסוק בתורה,
כהדין צפרדע דלא שכיך יממא ולילה
(זוהר ח"ג רלב, ב) ולכן נקרא הת"ח צפרדע,
לכן אמר רב"ח במליצתו שראה תלמיד
חכם אחד.

**דהוה כי אקרא דהגרוניא ואקרא
דהגרוניא כמה הוי שתין בתי:** וענינו
כמו שנאמר (שה"ש ו, ח-ט) ששים המה
מלכות וכו' אחת היא יונתי תמתי,
ששים מלכות, המה ששים מסכתות
(במד"ר יח, כא), אחת היא יונתי תמתי,
היא היראה שהיא עומדת לעד, כמו
שנאמר (תהלים יט, י) יראת ה' טהורה
עומדת לעד, וכן אמרו בשבת (לא, א)
[מאי דכתיב] והיה אמונת עתיך כו'
(ישעיה לג, ו), אמונת זה סדר זרעים כו',
ואפילו הכי אי יראת ה' כו', וכוונתו
שראה תלמיד חכם בקי בכל הש"ס.

ונקבה, ואמרו בפסחים (מט, ב), גדולה שגאה ששונאים עמי הארץ כו' ונשותיהן יותר מהם, תנא שנה ופירש קשה מכולן, וזה אמרו על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון (שהם עמי הארץ) [שהן נשותיהן], והרג את התנין אשר בים, שהוא אשר שנה ופירש, וזה אמרו **אתא תנינא ובלעה**, הוא השנה ופירש.

אתא פושקנצא ובלעה לתנינא:

עניינו כמ"ש (עירובין כא, ב) שחורות כעורב (שה"ש ה, יא), במי אתה מוצאן במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב, ועל זה אמר (איוב לח, מא) מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו, וכן (תהלים קמז, ט) נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו, והוא על דרך שאמרו רז"ל (חולין ה, ב) אדם ובהמה תושיע ה' (תהלים לו, ז), אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימים עצמם כבהמה, ולפי שפיתוי היצר מצד חסרון מזונות כנ"ל, וכן אמרו (תמורה טז, א) על ארץ הנגב נתתני (יהושע טו, י), לכן אמר, לבני עורב אשר יקראו, למי שנעשה אכזרי כעורב הקב"ה נותן להם לחם, וזה אמרו, אתא פושקנצא ובלעה לתנינא, וזה מדויק מה שפירש (רש"י) [רשב"ם] עורב נקבה, כי משונה היא בטבעה נגד אם הבנים לכל בעל חי, והוא מליצה על תלמיד חכם שנעשה אכזרי על בניו ועוסק בתורה יום ולילה.

וסליק ויתיב באילנא: פירוש, מה עושה לו הקב"ה, מזמין לו אדם

להחזיקו כיששכר וזבולון, וכן אמר (מ"ק כח, א) ויבואו מרתה וגו' (שמות טו, כג), פירוש שבא בעולם הזה במזל רע, כי מזונא לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא, ולא יכלו לשתות מים ממרה מחמת דוחקם, ויורהו ה' עץ (שם טו, כה), שהוא (אחד מ) מחזיקי תורה, כמו שאמרו, עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג, יח), ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים בה, וזהו כוונת אומרו, **סליק יתיב באילנא**.

תא חזי כמה נפיש חילא דאילנא:

פירוש, מה גודל כחו, לפי שמצאנו ראינו (בראשית מט, יג. דברים לג, יח), יעקב ומשה הקדימו ברכות זבולון ליששכר. וכן אמר (כתובות קיא, ב) אחרי ה' אלהיכם תלכו ובו תדבקון (דברים יג, ה), וכי אפשר לידבק וכו'.

ומה שאמר **נפיש חילא:** כוונתו על גודל צדקתו אשר יכול לכבוש את יצרו לחלק נכסיו, כמו שדרשו (קידושין מ, א. ויק"ר א, א) על פסוק (תהלים קג, כ) גבורי כח עושי דברו, וכן הוא אומר (משלי לא, י, כ) אשת חיל מי ימצא וגו' כפה פרשה לעני וגו', וכן בבעז אמר (רות ב, א) גבור חיל, על שם צדקתו וכבישת יצרו עם רות.

וכן אמרו (ברכות ו, א) הני ברכי דרבנן דשלהי מינייהו הוי, ענין כוונת רז"ל הוא על מחזיקי התורה כי הם נקראים ברכי דרבנן, כמו שאמרו בזוהר (ח"א קעא, א), וזה כוונת הפסוק (בראשית לב,

מה שכתבתי במגילת אסתר (א, ד). לא תשחית את עצה, הוא עץ החיים הנ"ל המחזיק תלמידי חכמים. לנדוח עליו גרזן, אלו הדינין. כי ממנו תאכל, כמו שאמרו בזוהר (שם) דקאי על התורה שהיא חיה ממנו שהוא מחזיק ת"ח כנ"ל. ולכן אותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה, פ"י הקיום של התלמיד חכם הוא ע"י עץ שמחזיק בו. לבוא מפניך במצור, פ"י מפניך, מפני מדת הדין שאתה מקטרג עליו, שעל ידי העץ הוא בורח מפניך, שאילולי הוא היה בולע אותו התנין בלחצו ודוחקו. רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, שאינו מחזיק תלמיד חכם, אותו תשחית, בעלמא הדין וכרת בעלמא דאתא, כמו שאמרו בזוהר (ר"מ ח"ג ריח, א). ובנית מצור על העיר אשר היא עושה עמך מלחמה, פ"י כי הרשעים אפילו בשעת מיתתן מקשין ערפן ולוחמין עם מלאך המות (מסכת חבוט הקבר פ"א), מה שאין כן הצדיקים שנמשלו ליונים שפושטין צווארם לשחיטה (מדרש רבה שה"ש פ"א), וזה אמרו אשר היא עושה עמך מלחמה. עד רדתה, פ"י אל האדמה, שאז נחה קטרוג מדת הדין מעליו, כמו שאמרו (יונה א, טו) וישאו את יונה וגו' ויעמוד הים מזעפן, עי"ש מה שכתבתי (ביאור הגר"א שם).

וכוונת מאמר זה על מחוסרי אמנה שאין יכולין ללמוד מחמת עניותא, כמו שאמרו (עירובין סה, א), יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין, שנאמר

(טו) וירא כי לא יכול לו, פ"י שלא יכול לבטל ת"ח מעסק התורה, מה עשה, ויגע בכף ירכו (שם), פירוש שהסית את מחזיקי תלמידי חכמים שלא יחזיקו עוד את התלמידי חכמים [ובזה יכול לו] [זוהר ח"א קעא, א], וזה אמרו, הנהו ברכי דרבנן דשלהי מנייהו, פירוש, מן הסטרא אחרא שהם מתישין כחן ומרפין לבבם.

ואל תאמר כי מפני עול המסים וארנוניות, הלא זה אמרם רז"ל (אבות פ"ג מ"ה), כל הפורק ממנו עול תורה, פ"י להחזיק תלמידי חכמים, נותנים עליו עול דרך ארץ שהוא המסים וארנוניות. וכן אמרו (ביצה לב, ב) עשירי בבל יורדי גהינם הן, פ"י לפי שאינם מחזיקים ידי תלמידי חכמים.

אמד רב פפא בר שמואל אי לאו דהואי התם לא הימנא: פירוש, התם בארץ ישראל, כמה שאמר (סנהדרין ה, א) מהתם להכא, לא הימנא, לפי שבבבל לא ראה כלל מחזיקי תורה.

ובזה יובן פרשת כי תצור על עיר ימים רבים להלחם עליה לתפסה (דברים כ, יט-כ), ומפרש בזוהר בלק (ח"ג רב, א) שמזהיר הקב"ה למדת הדין המקטרג.

ואפרש קצת פרטים בדרך אחר. ימים רבים הן שלשה ימים הידועים, היינו ראש השנה ויום הכיפורים, ונקראים רבים על שהם של צער, ועיין

כח נחותי ימא

(ישעיה נא, כא) שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין, וזה גרם בליעת תנין את הצפרדע, כמו שאמרו בסוטה (מח, ב) אמר רבי אלעזר מאי דכתיב (זכריה ד, י) כי מי בז ליום קטנות, מי גרם לצדיקים שיתבזו שולחן לעתיד לבא, קטנות שהיה בהן, שלא האמינו בהקב"ה, עיין פי' רש"י ז"ל, וכן אמרו (מכות כד, א) בא חבקוק והעמידן על אחת, וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב, ד), וכן סדרו בתהלים (קז, כז) יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע.

